

Türk Kültüründe Su Kültü ve Suyu Kurban Kesme: Niğde Örneği*

Prof. Dr. Nedim BAKIRCI | [0000-0001-8672-9481](https://orcid.org/0000-0001-8672-9481) |
nbakirci@ohu.edu.tr

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Öz

Türkçede inançlar bir kültürün en temel yapı taşlarından birisidir. Bu inançlar milletlerin tarih sahnesinde çıktıkları andan itibaren çeşitli etkenlere bağlı olarak oluşmaya başlar. Zaman ilerledikçe inançlar toplumların birbiriyle ilişkilerine bağlı olarak gelişir, değişir ve dönüşürler. Dünya üzerinde her milletin kendine has inançları vardır. Bu milletlerden biri de hiç şüphesiz Türk Milletidir. Tek Tanrı inancına sahip olmaları ve onun etrafında oluşan birçok kültürün bulunması Türklerin geniş bir inanç yelpazesine sahip olmalarını sağlamıştır. Bu kültürler, zaman içerisinde halk inançlarına dönüşmüştür. İslamiyeti kabul etmemize rağmen bu kültürler halk inançları ve batıl inançlar olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüş ve sürdürmeye de devam edecektir. Dolayısıyla kült olarak ortaya çıkıp inanca dönüşen unsurlardan biri de su kavramıdır. Türklerde su kültü çerçevesinde çeşitli inançlar gelişmiştir. Suyu saygı gösterme, sudan kokma ve korunma, suda yıkanmama veya çamaşır yıkamama, suyun ebedi oluşu ve suya kurban kesme gibi pek çok inanç oluşmuştur. Suyun Tanrı katından geldiğine inandıkları için suyu kutsal kabul eden Türkler ona saygı göstermiş ve zaman zaman ona kurban sunmuşlardır. Hatta tabiatta her şeyin canlı olduğuna yani her şeyin bir ruhu olduğuna inanıldığı için suyun da bir iyesi veya koruyucusu olduğu düşünülmüştür. Su iyesini insan gibi tasavvur eden Türkler onun kendilerine zarar vereceği düşüncesini de taşımaktadırlar. Bu sebepten dolayı Türkler hem sudan korkmuş hem de suyun koruyucu ruhu için kurban kesmişlerdir. Suyu kurban kesme ritüeli İslamiyeti kabul etmemize rağmen unutulmamış ve günümüze kadar bu inanç sürdürülmüştür. Suyu kurban kesme ile ilgili örneklerin varlığı hem Türkiye’de hem de Türkiye dışı Türklerde hâlâ bu inancın devam ettiğini göstermektedir. Bu makalede Türklerde suya kurban kesme inancının nasıl ortaya çıktığı ve nasıl gerçekleştiği üzerinde durulup Niğde’de 20. yüzyılda bir pınara kurban kesilmesi ritüelinin hangi sebeplerle yapıldığı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

İnanç, Türkler, Su Kültü, Suyu Kurban Kesme.

* 21-24 Kasım 2024 tarihleri arasında Antalya’da Türk Eğitim-Sen tarafından yapılan 5. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

Sub. Date: 18.02.2025

Acc. Date: 04.06.2025

Pub. Date: 30.06.2025

10.71138/turkav.1642337

Water Sacrifice in Turkish Culture: The Nigde Example

Prof. Dr. Nedim BAKIRCI |

0000-0001-8672-9481 |

nbakirci@ohu.edu.tr

Nigde Omer Halisdemir University, Faculty of Humanities and Social
Sciences, Nigde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Abstract

Turkish Beliefs are one of the most fundamental building blocks of a culture. These beliefs begin to form based on various factors from the moment nations appear on the stage of history. As time progresses, beliefs develop, change and transform depending on the relationships between societies.

Every nation in the world has its own beliefs. One of these nations is undoubtedly the Turkish nation. Having a belief in one God and the many cults that formed around him enabled the Turks to have a wide range of beliefs. These cults have transformed into folk beliefs over time. Despite our acceptance of Islam, these cults have continued to exist as folk beliefs and superstitions until today and will continue to do so. Therefore, one of the elements that emerged as a cult and transformed into a belief is the concept of water. Various beliefs have developed within the framework of the water cult in Turks. Many beliefs have emerged such as showing water as oil, smelling and being protected from water, not washing or doing laundry in water, water being eternal and sacrificing to water. Turks, who consider water sacred because they believe that it comes from God, have shown respect to it and have offered sacrifices to it from time to time. In fact, since everything in nature is believed to be alive, that is, everything has a spirit, water is also thought to have a guardian or protector. Turks, who imagine the guardian of water as a human, also have the idea that it will harm them. For this reason, Turks were both afraid of water and sacrificed for the protective spirit of water. The ritual of sacrificing to water has not been forgotten despite our acceptance of Islam, and this belief has continued until today. The existence of examples of sacrificing to water shows that this belief still continues both in Turkey and among Turks outside of Turkey.

This papers will focus on how the belief of sacrificing to water emerged and was practiced among Turks, and will discuss the reasons behind the ritual of sacrificing to a spring in Nigde in the 20th century.

Keywords

Belief, Turks, Water Cult, Water Sacrifice.

Giriş

“İnanç” kelimesinin çeşitli kaynaklarda farklı tanımları yapılmıştır. Pertev Naili Boratav, inanç kavramını “kişice ya da toplumca, bir düşüncenin bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi”¹ şeklinde tanımlamıştır. Bir başka tanımlama ise “İnanç bir şeyi güvenle doğru sayma tutumudur. Buna göre, yeterince gerekçesi bulunmayan, kesin olmayan bir şeyi doğru sayma, akıl yoluyla genel geçer bir doğrulama yapmadan başkasının tanıklığı üzerine kurulmuş kanıtları, bir kuşku olmaksızın onaylamadır”² şeklindedir.

İnanç, toplumların millet olmasında ve kültürlerin şekillenmesinde en önemli unsurlardan birisidir. Dolayısıyla Türklerin de milletleşmesinde ve kültürünün oluşmasında İslamiyet öncesi inançların etkisi oldukça fazladır. Tek Tanrı inancı ve onun etrafında oluşan birçok kült, zaman içerisinde halk inançlarına dönüşmüştür. İslamiyet’i kabul etmemize rağmen bu kültürler halk inançları ve batıl inançlar olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Halk inançları konusunda Boratav şunları söylemektedir:

“Halk bilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp yaşadığı çağdaki yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler, yeni anlatışlar oluşturduğu inanışlarla ilgilenir. Halk inanışları din, ahlâk kuralları gibi kesinlik, katılık taşımazlar ve yerden yere, topluluktan topluluğa değişiklikler gösterirler.”³

Halk inançları, toplumun kabul ettiği ilahi dinin hükümleri ve öğretileri dışında kalan; fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşatılarak bir sonraki kuşağa aktarılan inanmalardır. Toplumlar hayatlarını derinlemesine etkileyen âdet, inanç ve geleneklerini yeni bir dine veya kültüre girdiklerinde bırakmazlar ve yeni dinin, kültürün özelliklerine eski âdet, inanç ve geleneklerini uydurmaya çalışırlar.⁴

Türk kültürü zengin bir inanca sahiptir. Geçmişten günümüze kadar pek çok inanç varlığını korumuş ve nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmeyi başarmışlardır. Bu inançlardan biri de su kültü ve suya kurban kesme ile ilgili inançtır.

¹ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994, s. 7.

² Bedi Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1988, s. 104.

³ Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat I-II*, Adam Yayınları, İstanbul 1997, s. 7.

⁴ Erman Artun, “Türk Kültüründeki Su Kültünün Çukurova Halk İnançlarındaki İzleri”, https://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/erman_artun-su_kultu.pdf Erişim Tarihi: 25.09.2024.

1. Eski Türk İnançlarında Su Kültü ve Suyu Kurban Kesme

Tüm Türkçede kutsalın anlamı “güçlü dini saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kutsi, mukaddes; tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen mukaddes; bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken üstüne titrenilen; Tanrı’ya adanmış olan, tanrısal olan”⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla Türkler inanç dünyasında pek çok şeyi kutsal kabul etmiş ve kutsal kabul ettiği unsurlara tazimde bulunup saygı göstermiştir. Düşünce tarihinde yaratılışın dört unsuru olan ve Türkler tarafından da benimsenen toprak, ateş, su ve havayı kutsal kabul edip bu dört elemente büyük önem vermişlerdir. Bu unsurlar içerisinde en önemlisi sudur. Çünkü dünya yaratılmadan önce su vardı ve sadece insan hayatının değil bütün varlıkların can bulmasında önemli bir yere sahiptir. Hem İslam öncesinde hem de İslam sonrasında evren uçsuz bucaksız sudur. Altaylardan derlenen Yaratılış destanında “Evvelce ancak su vardı, yer, gök, ay ve güneş yoktu.”⁶ denilerek her şeyden önce suyun olduğu diğer unsurların ise daha sonra oluştuğu belirtilmiştir. Kuranı Kerim’de de Hûd Suresi 7. ayetinde “O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş’ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır.”⁷ şeklindeki mealten anlaşıldığı gibi gökler ve yer yaratılmadan önce suyun vardı.

Bilindiği gibi Eski Türklerde tek Tanrı inancı hâkim olmakla birlikte Gök Tanrı’nın yanında yardımcı ve koruyucular yani sahip veya iyeler bulunmaktadır. Bunlar “gök, yer ve dağ iyeleri”, “ev, ocak ve ateş iyeleri” ve “su iyeleri”dir. Bunların hepsine Yer-Su iyeleri denilmektedir. Türkler toprak ve suyu birlikte tutuyorlar: Bütün büyük dünya kültürlerinde toprak ile su ayrı ayrı unsurlar olarak görülmüşlerdir. Türkler ise toprağı susuz olarak düşünmemişlerdir. Bu, gerçekçi bir görüştür. Ancak toprak ile su birbirlerinden kesin olarak da ayrılmamışlardır. “Yer ruhları”, yer ve sular içinde toplanmışlardır. “Türklerin yer ve suları” aynı zamanda Türklerle yardım ediyorlardı. Çaylar, ırmaklar ve göller canlı ve yaşayan şeyler gibi kabul edilmişlerdir. Bunlar Tanrı gibi insanların çok üzerinde bulunan mukaddes varlıklar değillerdi. İnsanlar onlarla ilişki kurabilirlerdi.⁸ Eski Türk

⁵ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005, s. 1271.

⁶ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizim Materyeller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 14.

⁷ *Kuran-ı Kerim Mealî*, haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2011, s. 239.

⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 321-322.

inançlarında dağla birlikte kutsallaştırılan su, aynı zamanda duyan, evlenen ve çocuk sahibi olan ve mahiyetinde bir takım gizli güçleri barındıran koruyucu bir iyedir⁹ yer-su kültü büyük imparatorlular devrinde gelişerek vatan kültü derecesine yükselmiştir.¹⁰ Çin kaynaklarına göre Hunlar, yılın belirli bir gününde toplanıp atalarına, Yer-su ruhlarına ve Gök Tanrı'ya kurban sunarlardı. Hunlardan sonra Türkistan'da kurulan Türk Devletleri'nin de yer-su'ya, Gök Tanrı'ya güneşe ve aya kurban sunduklarını Çin kaynakları belirtir.¹¹ Yer-su kültü Göktürk kitabelerinden anlaşıldığına göre VIII. yüzyılda Türk İmparatorluğunda devletin resmi kültlerinden biri olmuştur¹² Bugünkü Türk boylarında rastlanan dağ, su (ırmak, göl, pınar), ağaç-orman, kaya kültürleri eski Türk yazıtlarında yer-sub adı altında toplamıştır.¹³ Yer-su ilahlarının diğer bir özelliği, insanların onlara daha yakın olmaları ve yer-suların iyiliğinden doğrudan doğruya faydalanmaya çalışmaları ve bu yüzden vasıtasız bir şekilde irtibat kurarak kurban takdiminde bulunmaları durumudur.¹⁴ Bu inanç sistemleri içinde çeşitli nedenlerle, çeşitli doğaüstü tasarımlar ki, bunlar çoğu kez ruh olarak karşımıza çıkmaktadır, kimi periyodik, kimi kendiliğinden ortaya çıkan bu durum nedeniyle kurbanlar sunulduğu saptanmıştır.¹⁵ Bütün kültürlerde olduğu gibi Türk kültüründe de başlangıçta yalnızca su olduğu ve ilk canlıların su aracılığıyla yaratıldığı kabul edilir; çünkü Türk mitolojisi suyu ölümsüz olduğunu kabul etmekle kalmaz, Tanrı'nın önce suyu yarattığını kabul eder.

Suyun kutsallığı mikro-kozmosun, tıpkı makro-kozmos gibi su ile başlayıp su ile sona ermesine dayalıdır. Türk yaratılış mitinde kozmos, sudan türemiştir. Bütün canlılar sudan yaratılmıştır. Su, başlangıç maddesi olduğu gibi eskatolojik mitte dünyanın sonunu getiren unsur olarak görülür. Suyun kutsallığı makro-kozmosta (evrenin oluşumu) olduğu gibi mikro-kozmosun (insanın oluşumu) da su ile başlayıp su ile sona ermesine dayalıdır.¹⁶

Türk halklarının mitolojik anlatılarında kaosun simgesi olan su, evrenin

⁹ İnan, *Tarih ve Bugün Şamanizm Materyeller ve Araştırmalar*, s. 50-51.

¹⁰ İnan, *Tarih ve Bugün Şamanizm Materyeller ve Araştırmalar*, s. 48.

¹¹ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s. 18-19.

¹² Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. 491.

¹³ İnan, *Tarih ve Bugün Şamanizm Materyeller ve Araştırmalar*, s. 48.

¹⁴ Wilhelm Radloff, *Sibirya'dan Seçmeler*, çev. Ahmet Temir, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, s. 220-221.

¹⁵ Gürbüz Erginer, *Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 121.

¹⁶ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 2*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 248.

simgesi olan ejder ile eşitlenmiştir. Divanü Lugatit't-Türk'te yılbüke olarak geçen ejdere Türkler yilbegen, jilbegen, celbegen demişlerdir. Ejder ile özdeşleşen evren kavramı ve öküz / boğa motifi su paradigması ile ilgilidir. Biçimsiz şekliyle kaos olarak algılanan su, ejder şeklinde düşünülmüş; ejderhanın ağaçla, bitkiyle ilişkilendirilmesi de onun dolaylı olarak su kültürüne bağlandığını ve kaostan kozmosun doğuşunu simgelediğini gösterir.¹⁷

Türklerin tabiat kültleri içinde yer su olarak adlandırılan su ve onun etrafında oluşturulan su kültü yer ile birlikte ilk sıralarda yer alır. Eski Türk kültüründe gözle görülen her şeyin bir perisi, ruhu, iyesi vardır. Su iyesi denilen su ruhları, suların sahibi aynı zamanda hâkimidirler. Bu çerçevede çocuğu olmayan kadınlar, çocuk istemek, ava çıkanlar iyi bir av yakalamak için suyun sahibi olan ruhları memnun ederler; onlara kanlı-kansız kurban sunarlar. Kutsal sayılan suyu kirletmek, pislik atmak, tükürmek gibi hareketlerin, bizzat su iyesi tarafından cezalandırılacağını düşünürler.¹⁸ Türklerde kurban ve buna bağlı pratiklerin gerek toplumsal bütünlüğünü sağlama, gerek Tanrı'ya yakınlaşma, gerekse önleyici, koruyucu bir ritüel olarak¹⁹ değerlendirilmelidir. Dere ve pınarları kirletmeme, temiz tutma aksi takdirde çarpılacağı şeklinde bir cezalandırma korkusu hâlen bu kültlerin yaşamasında etkili olmaktadır.²⁰

Hun Türklerinden itibaren suya kurban kesme ritüeli takip edilmeye başlanmış ve bu ritüel günümüze kadar devam etmiştir. Beltirlerin kurban merasimlerinde söyledikleri bir ilahide “Ey Teye nehri... dağlara ve sulara kurbanımız irişsin, sak (amin)...”²¹ şeklinde yer alan ifadelerden kutsal nehir ve ona kesilen kurbanlar anlaşılmaktadır.

Göktürkler mayıs ayının ortasında toplanıp Temir Irmağına giderek, Gök

¹⁷ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 2*, ss. 255-256.

¹⁸ Kadriye Türkan, “Türk Masallarında Mimari: Hamam ve İşlevleri”, *Milli Folklor*, S. 84, Ankara 2009, s. 84.

¹⁹ Muhammed Avşar, “Kat Köyünde Bereket Kurbanı Yitirilmiş Bir Gelenek: Hudut Okuma”, *Tokat Taribi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Bildiriler*, C. II, haz. Ali Açık, Samettin Başol, Murat Hanılçe, Emel Hisarcıklılar, Tokat Valiliği Özel İdaresi, Tokat, 2007, s. 11.

²⁰ İskender Oymak, “Türk Kültüründe Su Kültü”, *Türk Mitolojisine Giriş*, Ed. Fatma Ahsen Turan, Meral Ozan, Gazi Kitabevi, Ankara 2016, s. 101.

²¹ Hikmet Tanyu, *İslam'dan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1987, s. 85.

Tanrı'sına kurban keserler.²² Yakutlar arasında her ırmağın, gölün, pınarın ayrı iyesi olduğuna inanılır. Kargas Türkleri bu koruyucu su iyesine “Sug-ez” adını verirler.²³ Su kültü çerçevesinde; Yakutlar ilkbaharda balık avına başlarken “ü iççite” adlı “su ruhu”na henüz buzağılamamış bir inek kurban eder, ayrıca balık ve içki sunarlar. Yakutların su ruhuna verdikleri diğer bir ad da “ukulan toyun”dur. Ukulan Toyon, suların kirletilmesine kızar. Sular temiz tutulmaz kirletilirse o, kaynakları kurutur ve insanları susuz bırakır. Karagaslar “su gezi” dedikleri su ruhuna saygı gösterir ve bol balık avlayabilmek için onun adına kıyıda kayın ağacına renkli bezler bağlardı. Buryatlar, su ruhuna “uhun ecen” derlerdi.²⁴

Gelin, daha eski Türklerde koca evine girmeden önce kocasının yerleri ile sularını gezerken, onlara saygı ve saç sunar.²⁵ Kırgız-Kazak adetlerinde, kadınlar kısır olduğu zaman, tek başına biten bir ağaç, bir kuyu başında veya kutlu pınar kenarında geceledikleri, kurban keserek çeşitli adaklarda bulundukları belirtilir. Buna benzer bir örnek de Kırgız-Kazakların adetlerinden şikâyetçi olan Molla Gazi Hoca tarafından; “kadınları kısır olursa sahrada tek başına biten bir ağaç, bir kuyu (pınar) veya su yanında koyun kesip geceledikleri” şeklinde rivayet edilmektedir.²⁶ Benzer bir yaklaşım Dede Korkut Kitabındaki Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde Dirse Hanın hanımı oğlunun avdan gelmediğini görünce “Kuru kuru çaylara su saldım”²⁷ şeklinde su kültüne gönderme yaparak kuru çaylara adak adadığını yani saç sunduğunu anlıyoruz.

Abdülkadir İnan'ın “1173 (miladi 1759-1760) yılında Kırgız Kazaklarla Kalmuklular bir barış antlaşması yapmışlardır. Bulanık denilen su kıyısında Gök Kaşka (altında bir işaret bulunan) boz aygır, kara başlı koç kurban kesip ellerini kana batırdılar, böylece anlaştılar.”²⁸ şeklinde verdiği bilgilere bakılırsa daha geç dönemlerde ırmak kenarında kurban keserek anlaşma yapılması suya duyulan saygının bir sonucu olarak düşünülmelidir.

²² Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988, s. 713.

²³ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 50.

²⁴ Saaddettin Buluç, “Şamanizm”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 328-329.

²⁵ Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. II, s. 320.

²⁶ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyeller ve Araştırmalar*, s. 168.

²⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2001, s. 29.

²⁸ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. I, s. 319.

Genel olarak atalarımız akan sularda gizli bir güç olduğunu hissetmişler ve korkmuşlardır. Bu korku nedeniyle Anadolu’da suyun üstünden geçerken suya bakılmaz. Eğer çok bakılırsa su iyesi o kişinin başını döndürüp gözünü karartır. Köylerde ilk defa suya giden genç gelin su anasına adak için suyun haftına (yalak, oluk) demir para atar. Kutsal kabul edilen bazı sulara para atma geleneği bu anlayışın ürünüdür.²⁹ Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra su kültürünün izlerini uzun müddet muhafaza etmişlerdir. Başkurtlar bir gölde veya ırmakta iki defa yıkanmak isterlerse elbiselerinden veya kuşaklarından bir iplik koparıp suya atarlar. Yeni gelinleri de ırmak kenarına götürüp “babalardan kalan su, analardan kalan su” şeklinde sözler söyler ve gelinin eşyalarından bir parçayı suya atarlardı.³⁰

Safranbolu ve yöresinde gelin alma sırasında, gelin atla gelirken muhakkak bir su üzerinden geçmek zorundadır. Bu bir ırmak olabileceği gibi, bir göl de olabilir. Gelin atın üzerinde, bu su üstünden geçerken suya elma, helva türünden yiyecekler atarak dua eder. Bu pratiğin bir benzeri de Bingöl ve Tunceli’de görülmektedir. Buralarda da gelin eve getirilirken mutlaka ırmak veya dere üstüne kurulu köprüden geçirilir. Dere veya ırmak kurumuş veya dere üstüne kurulu köprüden geçirilir. Dere veya ırmak kurumuş olsa da bu hareket yerine getirilir. Böylece eve gelen gelinin kötülüklerden korunacağına ve eve bereket getirileceğine inanılır.³¹

Cenupta Türkmen Oynakları adlı eserde Zamantı Çayı ile ilgili “Bu çay tekin değildir, onun sahibi vardır. Sahibi sarı saçlı, gök gözlü bir kızdır. Bu kız her sene bir kurban ister, zamantı bir delikanlı alır ve kıza verirmiş geçen yıl yirmi beş yaşında sağlam bir yigidi (Ali) bu kız aldı”³² şeklinde bilgiler yer almaktadır. Tarafımızca da bilinen benzer bilgi Palu ve çevresinde de Murat Nehri için aynı düşünce taşınmaktadır. Çocukluğumuzda Murat Nehri kenarında oynamamıza ve nehirde tek başımıza yüzmemize izin verilmezdi. Zira Murat Nehri her yıl bir delikanlıyı kendine almış. Bu bilgiler çerçevesinde Anadolu’nun pek çok yerinde ırmakların, nehirlerin bir ruhu ve bu ruhun kadın cinsinden olduğuna inanılmaktadır. Su her iki inanışta da gerektiğinde insanlara yardımcı olan, yeri geldiğinde bunlara karşılık kurban

²⁹ Mehmet Yardımcı, “Yer-Su Kültürünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri ve Şiirimize Yansıması”, https://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mehmet_yardimci_yer_su_kultu.pdf, Erişim Tarihi:01.10.2024.

³⁰ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. I, s. 492.

³¹ Kalafat, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, s. 51.

³² Ali Rıza Yalman, *Cenupta Türkmen Oynakları*, haz. Sabahat Emir, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 49.

isteyen olağanüstü bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Masallarımızda subaşlarını tutan dev veya ejderhaları da bu düşünce çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Belirli zamanlarda bir can karşılığında ülkeye su veren devler veya ejderhalar güçlü bir kahramanın ortaya çıkmasıyla yok edilir ve halk rahata kavuşur. Eski Türk inancına göre buradaki dev veya ejderha su iyesi, devin aldığı can ise su iyesine sunulan kurbandır. Silifke'den derlenmiş Taş Köprü adlı efsanede eski köprü yapılırken temel tutmaz. Silifkeli her zaman danışıkları ihtiyara akıl danışırılar. İhtiyar da “Sabah kimin karısı, kızı suya gelirse onun başını kesip kanını temele akıtalım” der. Ertesi sabah ihtiyarın on sekiz yaşındaki kızı ırmağa su almaya gelir. Kızın başını kesip kanını temele akıtırılar ve köprü böylece inşa edilmiş olur.³³ Bu efsanede köprünün temeli bir türlü tutmayınca, bir kız su iyesine kurban olarak verilir ve böylece köprünün temeli atılıp inşası mümkün olur.

Günümüzde bazı suların özellikle ermiş kişilerin yardımıyla ortaya çıkan şifalı suların kutsal sayıldığı ve temizlikten ziyade tedavi, dua ve isteklerin kabulünde kullanıldığı görülmektedir. Su kültüne bağlı olarak özellikle ziyaret fenomeni çerçevesinde kutsalla bütünleşme ve koruma sağlama çoğu zaman içilen veya vücuda sürülen su ile gerçekleşmektedir. Anadolu'nun birçok yerinde ziyaret, yatır ve türbeler bağlamında su kültüne bağlı olarak çeşitli ritüeller yapılmaktadır. Malatya Battal Gazi ilçesindeki süt pınarı, Arapkir ilçesinde sıtma pınarı, Doğanyol ilçesindeki şifalı su, Somuncu Baba türbesinin yanındaki su³⁴, Elâzığ Yurtbaşı beldesinde acı su, Mürüdü köyünde sarılık suyu, Feti Ahmet Baba türbesinin yanındaki su gibi sular şifa amaçlı gidilen sulardır. Yine Elâzığ-Harpur Güneyçayır köyündeki “Kırklar” adı verilen kaynak suyunda; kırk basan, cılız ve hastalıklı çocukların yıkanması ile şifa bulacaklarına inanılır. Yörede Sarılık pınarı, Yel pınarı, Uçuk pınarı ve Dabakhane çeşmesi aynı amaç ve inançla ziyaret edilir.³⁵

Su kültüne bağlı olarak geçiş dönemlerinden doğum, evlenme ve ölümden de çeşitli uygulamalar görülmektedir. Manas Destanında Yakup Han, karısının kısırlığından şikâyet ediyor ve şöyle diyordu: “Bu hatun, mezarlı yerleri ziyaret etmiyor, elmalı yerlerde yuvarlanmıyor, kutlu pınarlar yanında gecelemiyor.”³⁶ Görüldüğü gibi Kırgızlarda çocuk sahibi olmak için yatırırları ziyaret etmenin, elmalıkta yuvarlanmanın yanı sıra kutlu pınarlarda

³³ Saim Sakaoglu, *Efsane Araştırmaları*, Kömen Yayınları, Konya, 2013, s. 324.

³⁴ Oymak, “Türk Kültüründe Su Kültü”, s. 100.

³⁵ İskender Oymak, “Anadolu’da Su Kültünün İzleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15 (1), Elazığ 2010, s. 47.

³⁶ Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. II, s. 330.

gecelemenin de şart olduğu görülmektedir. Böylece su iyesinden beklenen yardım gerçekleşmiş olacaktır. Zira eski Türk inancına göre çocuğu olmayan kadınlar kurumuş ırmaklara süci / şarap dökmek suretiyle o ırmakların iyelerini memnun ederek, onların yardımıyla çocuk sahibi olacaklarına inanırlar.³⁷ Çukurova bölgesinde hamile kadın, doğumu kolay olsun diye su üstünden geçirilir.³⁸ Harput'ta; doğum esnasında zorluk çeken kadına, doğumu kolay olması inancıyla beyinin ayakkabısı içinde bir miktar su içirilir.³⁹

Anadolu'nun birçok yerinde damat gerdeğe girerken eline bir tas su verilir veya içeri girerken kapı önünde testi içinde duran suya bir tekme vurarak onu etrafa saçar. Bu suyun uğur ve bereket getireceğine kötü ruhlardan koruyacağına inanılır. Mezar ziyaretlerinde de su dökülür. Bu şekilde ölen kişilerin yüreğinin yanması ve üzüntüsünün geçmesi sağlanmış olur. Yine birisi uzak bir yolculuğa çıkarken ya da gelin annesinin evinden ayrılırken arkasından su dökülür. Dökülen bu suyun koruyucu olduğuna inanılır.⁴⁰

Elazığ'da evden cenaze çıktıktan sonra evin içinde su kaynatılarak buharın her yeri kaplaması sağlanır. Ayrıca cenazenin arkasından su dökerek ters hareket yapılır. Bu hareketle, ölenin ruhunun dönüp sevdiklerini berberinde götürmesine engel olunur.⁴¹ Buhar kötü ruhlardan korunma için yapılırken, ölünün ardından su dökülmesi suyun koruyuculuk yönünü ortaya koymak için yapılmaktadır.

Nevruz bayramında da su kültüne bağlı olarak Kazak Türklerinde Nevruz günü akmakta olan bir dereye süt, ayran, kımız vs. dökerek döktükleri şeyin su gibi olmasını dilerler.⁴²

Türkiye dışı Türkler'de ve Anadolu'da hâlâ suya kurban kesme ritüeli devam etmektedir. Bazen bolluk ve bereketi arttırmak, bazen su iyesine tazimde bulunmak, bazen de kuruyan ve azalan pınarlara, çeşmelere,

³⁷ Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 50.

³⁸ Ayhan Karakaş, "Çukurova Yöresi Geçiş Törenlerinde Su Odaklı Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme", *HUMANITAS*, S. 3, 2014, s. 118.

³⁹ Rıfat Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 98.

⁴⁰ Karakaş, "Çukurova Yöresi Geçiş Törenlerinde Su Odaklı Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme", ss. 116-117.

⁴¹ Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 124.

⁴² Şakir İbrayev, "Nevruzun Şamanizmle İlgisi", *Türk Dünyasında Nevruz / Dördüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (21-23 Mart 2001 Sivas)*, haz. Şebnem Ercebeci, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 100.

bulakların su vermesi için kurbanlar kesilmektedir.

Uygur Türkleri her yılın 22 Mart günü bir dağ başında veya akarsu kenarında toplanarak kurban kesip (deve, at, sığır, koyun) kanını akarsuya akıtırlar. Sonra çeşitli işlemlerin ardından akarsuya bakarak gök ve su tanrısından su ve yağmur dilerler.⁴³

Hakaslar su iyesine toplumsal kurban sunusu “Sug-Tayıg” yaparlar; insanların nehirle olan “karşılıklı ilişkilerinin” durumuna bağlı olarak icra ederler. Su iyesine kurban sunumu ilkbaharda yapılır. Hakaslar su iyesine kurban olarak kuzudan başka üç yaşında kara veya boz bir dana kurban ederler.⁴⁴

Azerbaycan’ın Zengezur bölgesinde bir Nezir bulağı vardır. Anlatıcı naklede ki, yazı düzündə tahıl susuzluktan kurumak üzeredir. Bizim cemaat Allah’a el açıp dilek diler. Derler ki, Ey Allah’ım, yağış yağdır, bulak üstünde kurban keseceğiz. Öyle olur ki, yağış yağar, mahsül telef olmaz. Cemaat, Yazı düzündə yukarı deresinde bir bulak var, orada öküz kesirler. O vakitten sonra bulağın adı Nezir bulağı olarak kalır. Dereye de Nezir deresi derler.⁴⁵ Yağışın gökten yağmasına bakmadan, insanlar kurbanı pınarın başında keserler. Bu ritüel eski bir inanç olan pınar sahibine/iyesine/ruhuna kurban verildiğini gösterir.

Kazakistan’da “Sabah erkenden üç yüz köylü İlek nehri kenarına gelirler. Burada bir tören icra edilir ve siyah bir öküz kesilir. Öküzün kanı nehre akıtılır. Baş, deri ve iç organları nehre balıklar için yem olarak atılır ki onlar da bize yardım etsinler.”⁴⁶ şeklinde yapılan yağmur yağdırma töreninde siyah bir öküz kesilip kanı nehre akıtılmak suretiyle su iyesi memnun edilmek istenmiştir. Böylece su iyesi yağmur verecektir. Benzer bir uygulama Safranbolu’da yapılmaktadır. Safranbolu’da da Konan gölü üzerinde daha evvel adak olarak adanmış kurbanlar kesilir ve kesilen kurbanların kanları

⁴³ Ablikim İlteber, “Günümüzde Uygur Türklerinde Törelər ve Nevruz”, *Nevruz ve Renkler / Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri*, haz. Sadık Kemal Tural-Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, ss. 214-215.

⁴⁴ Aleksey Venariy Burnakov, “Hakasların Geleneksel Dünya Tasavvurlarında Su İyesinin Dışıl Başlangıcı”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, çev. Atilla Bağcı, S. 36, Ankara 2013, ss. 10-11.

⁴⁵ Seyfəddin qızı Sevinç Əliyeva, *Azərbaycan Folklorunda Qurban Vermə Motivə və Onun Ritual-Mifoloji Kökləri*, Bakü, 2019, s. 58.

⁴⁶ https://rus.azattyq.org/a/drought_zhasukha_kazakhstan/2071463.html
06.05.2024.

mutlaka göle akıtılır.⁴⁷

Günümüzde Elazığ-Harput'a yaklaşık 5 km mesafede, Yedigöze adı verilen kayalıklardan çıkan yedi ayrı kaynak suyunun başında, her beş yılda bir defa, sularının bol ve kaynak damarlarının bereketli olması inancı ile kurban kesildiği ifade edilir.⁴⁸ Munzur çayı ve kutu deresi kutsal sayılan bir yer olduğu için halk Munzur gözelerinin başında kurban keserler.⁴⁹ Diyarbakır ve Urfa çevresinde kuruyan veya kurumaya yüz tutan ırmaklara ve su kuyularına kurban kanı akıtılır. Böylece onların kurumaması sağlanmaya çalışılır.⁵⁰

Bu ritüellere benzer bir uygulama da Niğde'de tespit edilmiştir. Aladağ'a yakın Karapınar yaylasındaki bir pınar ile Üçkapılı dağları eteğindeki Kurban pınarından birkaç yıl su aktıktan sonra pınarlar kurur. Suyun tekrar akması için o civarda bulunan bir türbeye gidilerek tercihen koyun, dana, sığır, deve kurban edilir ve doğal olarak bir müddet sonra su akmaya başlar. 1916-1917 senelerinde kurak gitmesine bağlı olarak pınar tamamen kurumuş ve yüzlerce hayvan kesilmesine rağmen su vermemiş ise de 1920 yılında tekrar kurbanlar kesilmiş ve pınardan tekrar su akmaya başlamıştır.⁵¹ Örneklerden de anlaşılacağı gibi kuruyan pınarların tekrar su vermesi için kurbanlar kesilmektedir. Kesilen kurbanlarla su iyesi memnun edilmekte ve su iyesi insanlara tekrar su vermektedir. Niğde örneğinde 1916-1917 yıllarında yüzlerce hayvan kesilmesine rağmen pınardan su akmamıştır. Bu durum pınar iyesinin çok kızdığı anlamına gelir. Kurumuş olan kurban pınarına üç yıl sonra yani 1920 yılında tekrar kurban kesilince su akmaya başlar ki su iyesinin kızgınlığının geçtiğini gösterir.

Sonuç

Sonuç olarak tabiatın en büyük nimetlerinden bir olan ve yaşamın temeli, kaynağı olarak kabul edilen su, bir çok millette olduğu gibi Türkler arasında da kutsal kabul edilmiştir. Türkler arasında suların iyesinin var olduğunu kabul etme sularla ilgili inanış ve geleneği de beraberinden getirmiştir. Böylece her suyun bir sahibinin olduğu kabul edilmiş, sulara kurbanlar kesilmiş, sularla konuşulup dertleşilmiş, acılar, kederler, sıkıntılar, kötü

⁴⁷ Akman, "Türk ve Dünya Kültüründeki Su Kültü Üzerine Düşünceler", s. 8.

⁴⁸ Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, s. 55.

⁴⁹ Oymak, "Anadolu'da Su Kültünün İzleri", s. 51.

⁵⁰ Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, s. 51.

⁵¹ Mehmed Hayri, *Türkiye'nin Sıhhiye-i İctimai Coğrafyası Niğde Sancağı*, yay. haz. İlhan Gedik, Niğde 1994, ss. 12-13.

rüyalar sulara anlatılmış, sulardan yardım beklenmiştir. Bu bağlamda kutsal arınmayı ve yenilenmeyi simgeleyen su, geçmişte olduğu gibi günümüzde de hayatın bir parçası olamaya devam etmektedir. Aradan kaç asır geçerse geçsin Türk boyları arasında ve özellikle Anadolu’da İslami bir kimlikle su iyesi inancı ve bu iyeeye kanlı-kansız kurban sunma ritüeli varlığını sürdürmektedir.

Kaynakça

- AKARSU, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1988.
- AKMAN, Eyüp, “Türk ve Dünya Kültüründeki Su Kültü Üzerine Düşünceler”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 10 (1), Kastamonu 2002, ss. 1-10.
- ARAZ, Rıfat, *Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995.
- AVŞAR, Muhammed, “Kat Köyünde Bereket Kurbanı Yitirilmiş Bir Gelenek: Hudut Okuma”, *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Bildiriler*, C. II, haz. Ali Açık, Samettin Başol, Murat Hanılçe, Emel Hisarcıklılar, Tokat Valiliği Özel İdaresi, Tokat 2007, ss. 3-27.
- BAYAT, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi 2*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.
- BORATAV, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994.
- BORATAV, Pertev Naili, *Folklor ve Edebiyat I-II*, Adam Yayınları, İstanbul 1997.
- BULUÇ, Saaddettin, “Şamanizm”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, ss. 320-335.
- BURNAKOV, Aleksey Venariy, “Hakasların Geleneksel Dünya Tasavvurlarında Su İyesinin Dişil Başlangıcı”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, çev. Atilla Bağcı, S. 36, Ankara 2013, ss. 9-22.
- ENGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2001.
- ENGİNER, Gürbüz, *Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.
- HAYRİ, Mehmed, *Türkiye’nin Sıhhiye-i İctimai Coğrafyası Niğde Sancağı*, yay. haz. İlhan Gedik, Niğde 1994.
- İBRAYEV, Şakir, “Nevruzun Şamanizmle İlgisi”, *Türk Dünyasında Nevruz / Dördüncü Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (21-23 Mart 2001 Sivas)*, haz. Şebnem Ercebeci, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2001, ss.

95-100.

İLTEBER, Ablikim, “Günümüzde Uygur Türklerinde Törelere ve Nevruz”, *Nevruz ve Renkler /Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri*, haz. Sadık Kemal Tural-Elmas Kılıç, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, ss. 209-220.

İNAN, Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, Altınordu Yayınları, Ankara 2018.

İNAN, Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, C. I-II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.

İNAN, Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Mataryeller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

KALAFAT, Yaşar, *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995.

KARAKAŞ, Ayhan, “Çukurova Yöresi Geçiş Törenlerinde Su Odaklı Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *HUMANITAS*, S. 3, Tekirdağ 2014, ss. 115-127.

Kuran-ı Kerim Meali, haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2011.

OYMAK, İskender, “Anadolu’da Su Kültünün İzleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15 (1), Elazığ 2010, ss. 35-55.

OYMAK, İskender, “Türk Kültüründe Su Kültü”, *Türk Mitolojisine Giriş*, ed. Fatma Ahsen Turan, Meral Ozan, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016, ss. 83-107.

ÖGEL, Bahaeddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.

ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C. I-II., Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

RADLOFF, Wilhelm, *Sibiry’a’dan Seçmeler*, çev. Ahmet Temir, Kültür Bakanlığı Yayınlar, İstanbul 1976.

ROUX, Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul, 1994.

SAKAOĞLU, Saim, *Efsane Araştırmaları*, Kömen Yayınları, Konya, 2013.

Seyfəddin qızı Əliyeva, Sevinç, *Azərbaycan Folklorunda Qurban Vermə*

Motivi və Onun Ritual-Mifoloji Kökləri, Bakü 2019.

TANYU, Hikmet, *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1987.

TÜRKAN, Kadriye, “Türk Masallarında Mimari: Hamam ve İşlevleri”, *Milli Folklor*, Sayı 84, Ankara 2009, ss. 162-174.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005.

URL-1: ARTUN, Erman, “Türk Kültüründeki Su Kültünün Çukurova Halk İnançlarındaki İzleri”, https://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/erman_artun_su_kultu.pdf Erişim Tarihi: 25.09.2024.

URL-2: YARDIMCI, Mehmet, “Yer-Su Kültünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri ve Şiirimize Yansıması”, https://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mehmet_yardimci_yer_su_kultu.pdf Erişim Tarihi: 01.10.2024.

URL-3: https://rus.azattyq.org/a/drought_zasukba_kazakhstan/2071463.html Erişim Tarihi: 06.05.2024.

YALMAN, Ali Rıza, *Cenupta Türkmen Oymakları*, haz. Sabahat Emir, C. I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

 KAMU YÖNETİMİ ENSTİTÜSÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ	
Makale Bilgileri:	
Değerlendirme:	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan:	* Bu makale, Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "... " adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş bıldir. * Bu çalışma ... danışmanlığında ... tarihinde sunduğumuz/ tamamladığımız ... başlıklı yüksek lisans/ doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. * Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı / Turnitin / intihal.net vb.
Etik Bildirim:	bilgi@turkav.org.tr
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları & Lisans:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Article Information:	
Peer-Review:	Double anonymized - Two External
Ethical Statement:	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks:	Yes / Turnitin / intihal.net etc.
Complaints:	bilgi@turkav.org.tr
Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights & Licence:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.